

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De woonplaats van de faam : grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse republiek

Verbaan, E.

Citation

Verbaan, E. (2011, December 15). *De woonplaats van de faam : grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse republiek*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18256>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18256>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het heeft geen zin, grootmoedige Kublai, te trachten je de stad Zaira met de hoge bastions te beschrijven. Ik zou je kunnen zeggen uit hoeveel treden de trapvormige straten bestaan, wat de kromming is van de bogen der zuilengangen, met welk soort zinken platen de daken bedekt zijn; maar ik weet al dat ik je dan eigenlijk niets zou zeggen. Niet hieruit bestaat de stad, maar uit het verband tussen de afmetingen van haar ruimte en de gebeurtenissen uit haar verleden [...]. Een beschrijving van Zaira zoals het nu is zou het gehele verleden van Zaira moeten omvatten. Maar de stad zegt haar verleden niet, het maakt er deel van uit als de lijnen van een hand, geschreven in de hoeken van de straten, het traliewerk van de vensters, de loop van de trappen, in de bliksemafleiders, de vlaggestokken, ieder onderdeel op zijn beurt weer getekend door krassen, schavingen, inkervingen, kogelgaten.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van de J.E. Jurriaanse Stichting, de Stichting Charema, Fonds voor Geschiedenis en Kunst, de Dr. C. Louise Thijssen-Schoute Stichting, het Prins Bernhard Cultuurfonds, de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, de Stichting Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, de Gemeente Leiden en de School of Cultures, Languages and Area Studies van The University of Nottingham.

Dit proefschrift heeft geen eigen ISBN.
Het ISBN van de handelsuitgave is 978-90-8704-246-2.

© 2011 Eddy Verbaan & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Typografie: Rombus, Hilversum
Omslagontwerp: Robert Koopman, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort
Brochage: Ven Strien, Dordrecht

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

De woonplaats van de faam

Grondslagen van de stadsbeschrijving
in de zeventiende-eeuwse Republiek

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.mr. P.F. van der Heijden,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 15 december 2011
klokke 16.15 uur

door

EDDY VERBAAN

geboren te Den Haag
in 1969

Promotiecommissie

Promotor: Prof.dr. S. Groenveld

Copromotor: Dr. K.J.S. Bostoën

Overige leden: Prof.dr. E.O.G. Haitzma Mulier (Universiteit van Amsterdam)

Prof.dr. J.M. Koppenol (Vrije Universiteit Amsterdam)

Prof.dr. R.C.J. van Maanen

Inhoudsopgave

Woord vooraf 7

Inleiding 9

Stadsbeschrijvingen 10 Kenmerken 15 Overzicht 18 Maatschappelijke context 26 Productie 29 Publiek 32 Bestudering 35 Vraagstelling en opzet 40

1 Chorografie 43

Inleiding 43 Begripsbepaling 45 Kosmografie en geografie 50
Chorografie 53 Een stapel boeken 57 De praktische benadering 59 De geleerde benadering 64 In het voetspoor van de meesters 67 Een passer 72
Stedenatlassen 78 Teksten met kaarten 80 Besluit 84

2 Stedenlof 85

Inleiding 85 De Hollandse stad op rijm 86 De anatomie van een genre 91
Ligging 94 Stad 100 Oorsprong en ouderdom 104 Zelfuitlegging 109
Burgers 113 Materiële superioriteit 117 Morele superioriteit 122 Besluit 126

3 Reismethode 127

Inleiding 127 Educatiereis en reisverhandeling 129 Reismethodes ontleed 137
In externis 142 In internis 145 Reisverslagen bezien 148 Het chronologische dagboek 151 De apodemische systematiek 152 De topografische indeling 156
De initiërende wandeling 158 Besluit 161

4 Onderzoek 163

Inleiding 163 Tussen kroniek en thematiek 164 Roeien met de riemen die je hebt 166 Secretesse 169 De rol van het stadsbestuur 173 Jan Orlers aan het werk 179 Bronnen 182 Scriverius' raad en daad 186 Van Houts dienstboek 188 Van Houts aantekeningen 193 Orlers' materiaalverzameling 198 Een rondgang door de stad 202 Besluit 206

5 Kruispunt van disciplines 208

Inleiding 208 Geografie en historie 210 Geografie en reizen 213 Dirck van Bleyswijcks beschrijving van Delft 220 De figuratieve kaart 222 Stedenlof 227 Een gemankeerde grand tour 228 Orde en methode 231 Gemeenplaats en geheugenkunst 234 Het Delftse geheugen 239 Besluit 243

6 Leiden in internationaal perspectief 244

Inleiding 244 Frankrijk en Engeland 246 John Stow en de Engelse chorografie 248 Een wandeling door Londen 251 Jan Orlers en de Nederlandse chorografie 254 Wandelen op het platteland 255 Wandelen door de stad 258 Leidse geheugenplaatsen 262 Een ethisch profiel 265 Rechtvaardigheid jegens God en mens 270 Door God geliefd 272 Dienstbaarheid aan de vaderstad 275 Besluit 278

Besluit 280

Vier disciplines 281 Een methode 285 Een vergelijking 287

Afkortingen 289

Bibliografie 291

Archivalia en handschriften 291 Stadsbeschrijvingen tot 1700 292 Overige oude drukken 295 Secundaire literatuur en edities 305

Summary 346

The Subject-Matter 347 Four Disciplines 348 A Method 352 A Comparison 353

Lijst van afbeeldingen 355

Register van persoonsnamen en plaatsnamen 357

Woord vooraf

Dit proefschrift gaat over stadsbeschrijvingen die vóór 1700 in druk verschenen. Het beperkt zich tot de steden in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Stadsbeschrijvingen waren omvangrijke boeken waarin één enkele stad tot in de details over het voetlicht werd gebracht. In de zeventiende eeuw verschenen niet minder dan 19 van zulke werken, herdrukken en vertalingen niet meegerekend. Zowel in de Nederlandse geschiedschrijving als in het toenmalige Europa was dat een opmerkelijk verschijnsel. In Engeland kwam een vergelijkbaar genre pas in de achttiende eeuw op gang. In Frankrijk verschenen er al in de zestiende eeuw vergelijkbare *antiquités*, maar bereikte het genre nooit de populariteit die het haalde in de Republiek. In Duitsland kwamen stadsbeschrijvingen helemaal niet van de grond. Het is daarom opvallend dat er in de vakliteratuur nauwelijks belangstelling is geweest voor deze opvallende en vrij typisch Nederlandse boeken.

De woonplaats van de faam hoopt in die lacune te voorzien. Het behandelt de grondslagen van het genre. Centraal staan de volgende vragen: Hoe moesten steden worden beschreven? Wat zijn de principes die bepaalden welke onderwerpen op welke wijze moesten worden besproken? Met dergelijke vragen begeeft dit proefschrift zich op het gebied van de historiografie, dat wil zeggen: de geschiedenis van de geschiedschrijving. Het bestudeert de stadsbeschrijvingen als een genre met een eigen thematiek, bronnengebruik en werkwijze, en het ziet de producten van dat genre als literaire artefacten met een retorische structuur.¹ In algemene zin levert het een bijdrage aan de cultuur- en ideeëngeschiedenis. Het boek is bovendien van belang voor de talrijke historici die stadsbeschrijvingen als bron gebruiken.

In het inleidende hoofdstuk wordt het genre geïntroduceerd. Ik bespreek het eerdere onderzoek en licht de uitgangspunten van mijn onderzoek toe. Ook ga ik in op de kenmerken van de stadsbeschrijvingen en geef ik een overzicht van de verschenen werken. Bovendien worden ze in hun maatschappelijke context geplaatst en kijk ik naar de boekhistorische aspecten van productie en receptie. In de volgende hoofdstukken ko-

¹ Dit zijn twee van de vele mogelijke benaderingen in de historiografie, zoals besproken door Tollebeek, Verschaffel en Wessels, 'Een proloog' (2002).

men vier disciplines aan bod die dienden als grondslagen van het genre: chorografie en geografie, retorica en stedendichten, reiskunde en reisverslagen, geschiedschrijving en antiquarisch bronnenonderzoek. Aan elk van deze disciplines is een hoofdstuk gewijd. Daarna laat ik met twee casestudies zien hoe die invloeden convergeren in de stadsbeschrijvingen. De eerste casestudie is gewijd aan Dirck van Bleyswijcks beschrijving van Delft (1667-1680). De tweede gaat over Jan Orlers' beschrijving van Leiden (1614) en plaatst dit boek in een internationaal perspectief. In de bibliografie is een overzicht van alle stadsbeschrijvingen vóór 1700 opgenomen.

Gedeeltes van dit proefschrift zijn eerder verschenen maar nu verbeterd en uitgewerkt. In 2010 verscheen een Engelstalig essay in de bundel *Boeken met krijgshistorie* onder redactie van Louis Sloos. Een gedeelte van dit essay kwam terecht in hoofdstuk één. Het laatste hoofdstuk is deels gebaseerd op een artikel dat in 2008 verscheen in het tijdschrift *De zeventiende eeuw*.

Dit boek is tot stand gekomen met de hulp van velen, die ik daarvoor zeer erkentelijk ben. De meeste dank ben ik verschuldigd aan Simon Groenveld en Karel Bostoën. Toen ik de draad van mijn proefschrift weer oppakte, bleven zij bereid het onderzoek te begeleiden. Zonder hun nuttige adviezen, nauwgezette commentaar en vooral hun geduld was dit boek er nooit geweest.

Sheffield, mei 2011